

ABRAHAM RODI IZAKA, IZAK RODI JAKOVA... O JEDNOJ NEDOUMICI LITURGIJSKOG PREVOĐENJA

Petar BAŠIĆ

Svetog Izidora 5, HR – 10020 Zagreb

basicp11@gmail.com

Sažetak

U članku se raspravlja o glagolu *roditi* kad se njegova rekcija vezuje uz mušku osobu u nominativu. Takva je poraba toga glagola karakteristična za biblijski stil i znači *dati život, stvoriti*, a nalazi se u rodoslovlju Isusa Krista (Abraham *rodi* Izaka, Izak *rodi* Jakova...). U ovdje prikazanom dijakronijskom presjeku hrvatskih prijevoda Biblije utvrđeno je da je sve do nedavno glagol *roditi* postojano čuvao tu porabu, a tek se u nekim novijim hrvatskim prijevodima on sintaktički preoblikuje (*rodi mu se, imao je, rodio se od, bio je*), čime se smisao svetopisamske poruke u najmanju ruku oslabljuje.

Ključne riječi: rodoslovlje Isusa Krista, glagol *roditi*, hrvatski prijevodi Svetog pisma.

Uvod

U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (Zagreb, 2002.) glagol *roditi* opisuje se ovako: »1. (koga, što) a. donijeti na svijet dijete, o ženi (o muškarcu *retor. knjiš. bibl.*).« Kad je riječ o muškarcu, za sve tri spomenute stilske porabe lako je naći potvrde, no u vezi s trećom (*bibl.* = biblijski) nastaje značajna promjena: u sadašnjem hrvatskom prijevodu Biblije za liturgiju namjesto *Abraham rodi...* stoji *Abrahamu se rodi Izak, Izaku se rodi Jakov...* Slično čine i neki drugi hrvatski prevoditelji. U ovom radu pokušat će se odgovoriti na pitanje što se postiže tom promjenom i je li ona potrebna.

Tekst koji se ovdje kani razmotriti sastavni je dio rodoslovlja Isusa Krista, a nalazi se u Matejevu evanđelju (usp. Mt 1, 1-17). Najprije će se donijeti grčki izvornik, zatim latinski i starockvenoslavenski prijevod te potom stariji

i noviji hrvatski prijevodi. Slijede dva ekskursa, a nakon svega toga dolaze zaključna razmišljanja.

I. Tekst (Mt 1,2.16)

a) Grčki, latinski, crkvenoslavenski

- 1) Ἀβραὰμ ἐγέννησεν τὸν Ἰσαάκ, Ἰσαὰκ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰακώβ, (...) Ἰακώβ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰωσήφ τὸν ἄνδρα Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Χριστός.¹
- 2) Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob (...) Iacob autem genuit Ioseph virum Mariae, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus.²
- 3) Авраамъ роди isaaka, isaak že rodi iakova, (...) iakovъ že rodi iosifa muža mariina, iz neježe rodi se isusъ naricaety hristosъ.³

b) Stariji hrvatski prijevodi

- 4) *Hrvojev misal*, 1403./1404.: Авраамъ роди isaka . isak rodi êkova . (...) Êkov rodi osipa muža m(a)riina . Ot nee rodi se is(us)ъ naricaemi h(ri)stъ.⁴
- 5) *Misal prvotisak*, 1483.: Авраам' rodi isaka. Isak že rodi êkova. (...) Êkov že rodi osipa muža mariina, iz neeže rodi se is(us)' naricaemi h(ri)stъ.⁵
- 6) *Lekcionar Bernardina Splićanina*, 1495.: Abram rodi Izaka, a Izak rodi Jakob-a (...) a od Jakova se porodi Osib muž Marijin, od ke se porodi Isus, ki se zove Karst.⁶

¹ *Novum Testamentum Graece*. Post Ebehrhard Nestle et Erwin Nestle communiter ediderunt K. Aland... Stuttgart, ²⁶1983.

² *Novum Testamentum Graece et Latine*, apparatu critico instructum edidit A. Merk, Romae 1964 (= *Vulgata Sixto-Clementina*, 1592).

³ *Assemanov ili vatikanski evangelistar*. Iznese ga na svjetlo dr. Franjo Rački, u Zagrebu 1865., 169.

⁴ *Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum*. Transcriptio et commentarium. Editionem curaverunt Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić. Sub redactione Vjekoslav Štefanić, Zagreb – Ljubljana – Graz, 1973. Predmetni tekst je na str. 179b. – Kri-tičko izdanje donosi varijante iz *Novakova misala* (1368.), iz *Vatikanskog misala Borg. illirico* 4 (1371.) i iz *Ročkoga misala* (oko 1420.), no nema varijanti značajnih za ovu temu.

⁵ *Misal po zakonu Rimskoga dvora*, Prvotisak 1483, pretisak 1971. Predmetni tekst je na str. 339b.

⁶ *Lekcionar Bernardina Splićanina*, uredio Josip Bratulić, Split, 1991 (pretisak). Predmetni tekst je na f. 85a-85b. Bernardin donosi zanimljivu varijaciju: najprije ima četiri puta *X rodi*, pa deset puta *od X-a se rodi*, pa opet sedam puta *X rodi* i naposljetku osamnaest puta *od X-a se rodi*. Varira i glagol: tri puta dolazi *porodi* namjesto *rodi*. To se ne tiče toliko naše teme, ali može biti zanimljiv podatak onima koji budu uspoređivali Bernardina i njemu bliska izdanja. U tom pogledu zanimljiv bi bio cijeli odlomak. Osim mnoštva imena našlo bi se još pojedinosti pogodnih za uspoređivanje različitih prijevoda.

- 7) *Misal hruacki*, 1531.: Abraamъ rodi isaaka . Isaak že rodi êkova . (...) Êkov že rodi osipa muža marie : od eeže rodil se e(stъ) isusъ : iže naricaet sê krst.⁷
- 8) *Novi testament*, 1562.: Abraam rodi Izaaka, a Izaak rodi Jakova, (...) a Jakov rodi Osipa, Muža Mariina, od koje rojen je(st) Isus, ki se zove Kristus.⁸
- 9) Ivan Bandulavić, ¹1613., ⁸1739.: Abraam rodi Ižaka, a Ižak rodi Jakova (...) A Jakov rodi Osipa, muža Marie od koje se porodi Isus koji se zove Karst.⁹
- 10) Bartol Kašić, 1636.: Abraham rodi Isaka. A Isak rodi Jakoba. (...) A Jakob rodi Josefa, muža Marie, od koje se je rodio Jesus, koji se zove Isukarst.¹⁰
- 11) *Pavlinški zbornik 1644*, 47: Abraham rodil je Ižaka, Ižak pako rodil je Jakoba (...), Jakob pako rodil je Jožefa, muža Marije, z kotere rožen je Ježuš ki se zove Krištuš.¹¹

c) *Noviji hrvatski prijevodi*

- 12) Matija Petar Katančić, 2016.: Abraham rodih Isaaka. Isaak pak rodih Jakoba. (...) Jakov pak rodih Josipa muxa Marie, od kojese porodih Isus, koise zove Kerst.¹²

Matija Petar Katančić, 2016.: Abraham rodih Isaaka. Isaak pak rodih Jakoba. (...) Jakov pak rodih Josipa muža Marije, od kojese porodih Isus, koise zove Kerst.¹³

⁷ *Misal hruacki Šimuna Kožičića Benje*. Latinička transliteracija glagoljskog izvornika s usporedbom jezičnih oblika prema drugim glagoljskim tiskanim misalima XV. i XVI. stoljeća: Blanka Ceković, Ivana Eterović, Tanja Kuštović, Mateo Žagar. Zagreb – Rijeka 2016. Predmetni tekst je na str. 187. – Kritičko izdanje donosi varijante iz Misala prvotiska (1483.), iz Senjskog misala (1494.) i iz Misala Pavla Modrušanina (1528.), no nema varijanti značajnih za ovu temu.

⁸ Anton DALMATIN – Stipan KONZUL, *Novi testament*. I. dio 1562. Latinički prijepis glagoljskog izvornika, Zagreb 2013.

⁹ *Pisciole i evangelya. Das Perikopenbuch des Ivan Bandulavić von 1613*, Köln u. a. 1997 (= Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte, 7a, b). – Teil a: Nachdruck, herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandžić, Köln – Wien 1997.

¹⁰ */Biblia Sacra./ Versio Illyrica selecta... Bartholomaei Cassii*. Ediderunt Hans Rothe et Christian Hannick. E codicibus manuscriptis transtulerunt Petar Bašić et Julije Derossi et Zlata Derossi. Curis elaboravit atque apparatus critico instruxit Petar Bašić, sv. I-II, Paderborn, 2000.

¹¹ *Pavlinški zbornik 1644*. Transkripcija i komentari. Pripremili za tisak i popratne studije napisali Koraljka Kos, Antun Šojat, Vladimir Zagorac, Zagreb 1991.

¹² *Sveto Pismo Novog' Zakona*, Sixta V. P. naredbom prividjeno, i Klementa VIII. pape vlastjom izdano; sada u jezik slavno-illyricski izgovora bosanskog' prinesheno; tad SS. Otacah i Nauciteljah Tomacsenjem nakitjeno, svezak I. Sveta evangjelja i Dilla aposh-tolah, [preveo Petar Katančić], U Budimu 1831.

¹³ *Sveto Pismo Starog' i Novog' Zakona*. Preveo Matija Petar Katančić. 1. popravljeno izdanje. Zagreb, Hrvatsko biblijsko društvo; [sunakladnici] Zagreb – Sarajevo, Synopsis; Tomislavgrad, Naša ognjišta, 2006.

- 13) Ivan Matij Skarić, sv. IX, 1860.: Abraham rodi Isaaka; a Isaak rodi Jakova (...) A Jakov rodi Josipa muža Marie, od koje-se-je rodio Isus, koj-se zove Krst.¹⁴
- 14) Vuk Stef. Karadžić, 1874.: Avraam rodi Isaka. A Isak rodi Jakova. (...) A Jakov rodi Josifa, muža Marije, koja rodi Isusa prozvanoga Hrista.¹⁵
Vuk Stef. Karadžić, 1877. (hrv. izd., *B. Šulek*): Abraham rodi Isaka. A Isak rodi Jakova. (...) A Jakov rodi Josipa, muža Marije, koja rodi Isusa prozvanoga Krista.¹⁶
Vuk Stef. Karadžić, 1895., 1956 (hrv. izd., revidirao *M. Rešetar*): Abram rodi Izaka. A Izak rodi Jakova. (...) A Jakov rodi Josipa, muža Marije, koja rodi Isusa prozvanog Krsta.¹⁷
- 15) Franjo Iveković, ³1912., 175: Abraham rodi Isaka, a Isak rodi Jakoba, (...) A Jakob rodi Josipa, muža Marije, od koje se rodi Isus, koji se zove Hrist.¹⁸
- 16) Josip Stadler, 1912.: – Abraham rodi Isaka, a Isak rodi Jakoba, (...) – A Jakob rodi Josipa, muža Marije, od koje se rodi Isus, koji se zove Krist.¹⁹
- 17) Franjo Zagoda, 1938. = ²1941. = ⁴1959.: Abraham rodi Izaka. Izak rodi Jakoba, (...) A Jakob rodi Josipa, muža Marije, od koje se rodi Isus, koji se zove Krist.²⁰

¹⁴ *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita*. Iz latinskoga s obzirom na matične knjige izbistreno i iztumačeno po Ivanu Matiju Skariću. Iz. ces. kr. dvorne i obštene tiskarnice. U Beču, 1858. – 1861. Slog deveti, koj sadržaje Evanjelje po Matiju, Evanjelje po Marku i Evanjelje po Luki. U Beču 1860. Knjižnici KBF-a u Zagrebu nedostaje ovaj svezak pa sam se za pomoć obratio knjižnici KBF-a u Đakovu. Sa zahvalnošću ističem da su mi spremno izišli u susret (knjižničarska savjetnica Tihonija Zovko) poslavši mi fotografiju traženih tekstova - Mt 1 izvornog Škarićeva i Katančićeva izdanja (naknadno sam saznao da je Google digitalizirao obje te knjige – tu i mnogo drugih korisnih informacija dao mi je neumorni istraživač Petar Marija Radelj).

¹⁵ *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Preveo Stari zavjet Gj. Daničić. Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić, u Budim Pešti 1874, izdanje Britanskoga i inostranoga biblijskoga društva.

¹⁶ *Novi zavjet Gospoda našega Isukrsta*, preveo Vuk Stef. Karadžić, u Beču izdanje A. Reicharda i druga, 1877. O Šulekovoј redakciji Novog zavjeta i Psalama usp. P. Kuzmič, *Vuk-Daničićovo Sveto pismo i biblijska društva na južnoslavenskom tlu u XIX stoljeću*, Zagreb 1983, Kršćanska sadašnjost, 185-193.

¹⁷ *Novi Zavjet Gospodina našega Isukrsta*, preveo Vuk Stef. Karadžić, pregledano izdanje, U Zagrebu, izdanje Britanskog i inostranog biblijskog društva, 1956. O Rešetarovu »pokatoličenju« Vuk-Daničićeve Biblije usp. P. Kuzmič, *Vuk-Daničićovo Sveto pismo i biblijska društva na južnoslavenskom tlu u XIX stoljeću*, Zagreb, 1983, Kršćanska sadašnjost, 193-195.

¹⁸ *Čitanja i evanđelja za sve nedjelje i praznike Gospodnje i za neke dane svetačke*. Preveo dr. Francisko Iveković, Zagreb 1912.

¹⁹ *Sveto Evanđelje G. N. Isusa-Krista i Djela Apostolska*. Najnoviji hrvatski prijevod s bilješkama, Sarajevo 1912.

²⁰ *Sveto pismo Novoga Zavjeta*. Prvi dio: Evandjelja i Djela apostolska. Iz izvornog teksta preveo dr. Franjo Zagoda. Četvrto, nepromijenjeno izdanje, Zagreb 1959.

- 18) Ivan Evandelist Šarić, 1942., (NZ) 1953: Abraham rodi Izaka, Izak rodi Jakova, (...) Jakov rodi Josipa, muža Marije. Od nje se rodi Isus, koji se zove Krist.²¹
Ivan Evandelist Šarić, ²1959. [NZ ³1959.]; 2006. – 2019.²²: Abraham je imao Izaka, Izak Jakova, (...) Jakov Josipa, muža Marije. Od nje se rodi Isus, koji se zove Krist.²³
- 19) Ljudevit Rupčić, 1961.: Abraham rodi Izaka. Izak rodi Jakova. (...) Jakov rodi Josipa, muža Marijina, od koje se rodi Isus zvani Krist.
Ljudevit Rupčić, ²1966. = 1967.: Abraham rodi Izaka, Izak rodi Jakova, (...) Jakov rodi Josipa, muža Marije, koja rodi Isusa koji se zove Krist.
Ljudevit Rupčić, ³1983.: Abraham rodi Izaka, Izak rodi Jakova, (...) Jakov rodi Josipa, muža Marije koja rodi Isusa koji se zove Krist.
Ljudevit Rupčić, ⁵1996., 2000.: Abraham rodi Izaka, Izak rodi Jakova, (...) Jakov rodi Josipa, muža Marije, od koje bi rođen Isus zvani Krist.²⁴
- 20) Bonaventura Duda, 1962.: Abraham je imao sina Izaka, Izak je imao sina Jakoba (...), Jakob je imao sina Josipa, muža Marije, od koje se rodio Isus, koji se zove Krist.²⁵
- 21) Bonaventura Duda – Jerko Fućak, 1973., ³1976., ⁹1985.: Abrahamu se rodi Izak. Izaku se rodi Jakov. (...) Jakovu se rodi Josip, muž Marije, od koje se rodio Isus koji se zove Krist.²⁶
- 22) Gracijan Raspudić, ⁵1987.: Abraham rodi Izaka. Izak rodi Jakova. (...) Jakov rodi Josipa, muža Marijina, od koje se rodi Isus zvani Krist.²⁷
- 23) *Novi Zavjet i Psalmi*, ³1994.: Abraham rodi Izaka; a Izak rodi Jakova, (...) a Jakov rodi Josipa, muža Marije, od koje se rodio Isus nazvan Krist.²⁸

²¹ *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Svezak III.: Novi zavjet. Iz izvornoga teksta preveo dr. Ivan Evandelist Šarić nadbiskup vrhbosanski, Sarajevo 1942.

²² Popis tih izdanja donesen je na kraju Ekskursa 2. Za razliku od prethodnog (1959.), ova izdanja, zajedno s mnogima novijima, samo izostavljaju zarez iza *Isus*, no je li to dobro?

²³ *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Preveo dr. Ivan Evandelist Šarić nadbiskup vrhbosanski, drugo popravljeno izdanje [treće popravljeno izdanje Novog zavjeta], Madrid, 1959, Osvit.

²⁴ *Novi zavjet i Psalmi*. Novi zavjet s grčkog, a Psalme s hebrejskog izvornika preveo Ljudevit Rupčić. 6. izd. Novog zavjeta i 1. izd. Psalama, Mostar – Zagreb 2000.

²⁵ *Evandjelje. Život i nauka Isusa Krista spasitelja svijeta riječima četvorice evandelisti*. Sveti tekst s grčkoga izvornika preveo i hrvatsko izdanje priredio Bonaventura Duda, Zagreb 1962.

²⁶ *Novi zavjet*. S grčkog izvornika preveli Bonaventura Duda i Jerko Fućak. Deveto, revidirano izdanje, Zagreb 1985. Deveto izdanje toga prijevoda posljednje je koje je mijenjano pa izdanja poslije njega ne navodim.

²⁷ *Novi zavjet*. S grčkog izvornika preveo dr. Gracijan Raspudić, ⁵1987.

²⁸ *Novi Zavjet i Psalmi*. Zagrebačko izdanje iz Revidiranog teksta grčkog originala, pripr. Branko Djaković, Rijeka, Udruženje za širenje vjerske literature, ³1994.

- 24) Stipe Jurić, 1996., odnosno 1993.: Abraham rodi Izaka, Izak rodi Jakova, (...) Jakov rodi Josipa, muža Marije, koja rodi Isusa koji se zove Krist.²⁹
- 25) *Novi Zavjet*, 2001.: Abraham rodi Izaka, Izak rodi Jakova, (...) Jakov rodi Josipa, muža Marije, od koje se rodi Isus, koji se zove Krist.³⁰
- 26) Ivan Vrtarić, 2005: Od Abrahama se rodio Izak, od Izaka se rodio Jakov (...), od Jakova se rodio Josip, muž Marije od koje se rodio Isus koji se naziva Krist.³¹
- 27) *Novi zavjet*. Suvremeni hrvatski prijevod, Zagreb 2012.³²: Abraham je bio Izakov otac.³³ Izak je bio Jakovljev otac. (...) Jakov je bio otac Josipa, muža Marije, koja je rodila Isusa koji se zove Krist.
- 28) *Biblija*, 2020.: Abraham je rodio Izaka; a Izak je rodio Jakova; (...) a Jakov je rodio Josipa, muža Marije od koje se rodio Isus, koji je nazvan Krist.³⁴

Ekskurs 1: Primjer Zagrebačke Biblije

U vezi s glagolom *roditi* kada se vezuje uz mušku osobu spomenuli smo biblijski stil, a za primjer je naveden samo jedan biblijski tekst, onaj u kojem je rodoslovlje Isusa Krista. No, dobro je baciti i širi pogled na biblijske tekstove, makar to bilo samo letimično. Za širi pogled kao primjer ćemo uzeti *Zagrebačku Bibliju*.³⁵

²⁹ Tekst uzet iz međunaslovā autorove knjige (v. bilj. 41). Valja zamijetiti da autor ostaje pri tradicionalnom prijevodu: *Abraham rodi...* Tako i Anto Popović, *Isus i Abraham* (v. bilj. 41), 564, bilj. 47: »Matej koristi formulu: »A je bio otac od B (Ἀβραάμ ἐγέννησεν τὸν Ἰσαάκ – A je rodio B), B je bio otac od C (Ἰσαάκ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰακώβ – B je rodio C) itd.«

³⁰ *Novi Zavjet*, preveo Ruben Knežević, Rijeka, Biblijsko društvo pri Međunarodnom centru za život, 2001.

³¹ Novi zavjet po Prihvaćenom tekstu (pregledano i preuređeno izdanje). Preveo Ivan Vrtarić, Rijeka, 2005.

³² Izd. Biblijska liga Hrvatska, Teološka provjera s obzirom na izvornik Davor Peterlin, lektura hrvatskog prijevoda Nives Opačić, stručni savjetnik Ervin Bishop, stručna obrada teksta Andrea Jovanović. / Besplatne elektronske kopije: www.wbtc.org. Prijevod pripada širem projektu pod pokroviteljstvom Bible League International. Srpski prijevod iz toga niza izgleda ovako: Аврааму се родио Исаак, Исааку се родио Јаков, (...) Јакову се родио Јосиф, муж Марије која је родила Исуса званог Христос.

³³ Taj se prijevod posvema slaže s novijim njemačkim prijevodom (v. bilj. 51), a izbjegavajuću postpoziciju, koja bi se ovdje očekivala, još se više udaljuje od tradicionalnog hrvatskog biblijskog prevođenja

³⁴ *Biblija. Sveto Pismo Staroga i Novoga Zavjeta*, Čakovec, Stablo života, 2020. (prijevod Biblije kralja Jakova, prir. Rajko Telebar).

³⁵ *Biblija. Stari i Novi zavjet*, Zagreb. Prvo izdanje objavili su Stvarnost i HKD sv. Ćirila i Metoda (1968.), a drugo Stvarnost (1969.). Od 1974. izdavač je Kršćanska sadašnjost, i iz te je godine njezino prvo izdanje. Stari je zavjet u svim izdanjima isti, dok je Novi zavjet do 2008. u svim izdanjima Lj. Rupčića, a od 2008. dalje B. Dude i J. Fućaka. Zapravo, u

Od biblijskih tekstova vezanih za ovu temu mnogima će prvo doći na um *Ti si sin moj, danas te rodih*, ali ne će otrpve znati smjestiti taj izričaj: tko je to rekao i za koga je rečeno te gdje se sve taj izričaj nalazi. Najprije dolazi u Psalmu 2,7: »Gospodin mi reče: *Ti si sin moj, danas te rodih*.« Na te se riječi izrijekom poziva Poslanica Hebrejima 1,5: »Tâ kome od anđelâ ikad reče: *Ti si sin moj, danas te rodih*.« Heb 5,5 izrijekom potvrđuje da je riječ o Bogu Ocu i o njegovu Sinu Isusu Kristu: »Tako i Krist ne proslavi sam sebe postavši svećenik, nego ga proslavi Onaj koji mu reče: *Ti si sin moj, danas te rodih*.« Isto potvrđuje i Dj 13,33: »Bog je ispunio djeci, nama, uskrisivši Isusa, kao što je i pisano u Psalmu drugom: *Ti si Sin moj, danas te rodih*.«

Ono što nam je bio cilj pokazati, vidljivo je već na prvi pogled, a usput možemo uočiti još jednu pojedinost, što pokazuje da je dobro uspoređivati isti tekst na različitim mjestima. Naime, riječ *sin* pisana je u hrvatskom prijevodu na svim navedenim mjestima malim početnim slovom, osim u Dj 13,33. Malo slovo može se opravdavati u prvom tekstu, u Ps 2,7, jer je riječ o proročkom navješčaju, a u ostalim navedenim tekstovima to nije opravdano jer se navješčaj izrijekom primjenjuje na Isusa. Još k tome, te su tekstove na hrvatski preveli isti prevoditelji pa je razlika i zbog toga manje očekivana. Pitanje maloga i velikoga početnog slova mjerodavno bi razriješila *Nova vulgata*, ali ona u tome ovdje ne može pomoći jer u njoj *sin* dolazi na početku rečenice: *Filius meus es tu; ego hodie genui te*.

U Starom zavjetu glagol *roditi* povezuje se s muškom osobom redovito u rodoslovljima. To je i razumljivo jer rodoslovlja se računaju po muškoj lozi. Evo glavnih tekstova (kada se u zagradama navodi latinski tekst, to je *Nova vulgata*; naglašavanja su moja):

Davidovo rodoslovlje (1 Ljet 2,10-44): »¹⁰Ram *rodi* Aminadaba, a Aminadab *rodi* Nahšona, kneza Judinih sinova. ¹¹Nahšon *rodi* Salmu, Salma *rodi* Boaza. ¹²Boaz *rodi* Obeda, Obed *rodi* Jišaja. ¹³Jišaj *rodi* prvenca Eliaba, drugog Abinadaba, trećeg Šimu, ¹⁴četvrtog Netanela, petog Radaja, ¹⁵šestog Osema, sedmoga Davida...

¹⁸Hesronov sin Kaleb *imao* je sa ženom Azubom (Hesron *genuit* de uxore sua nomine Azuba) i s Jeriotom sinove, a sinovi su mu bili: Ješer, Šobab i Ardon.³⁶ ¹⁹Kad je umrla Azuba, uze Kaleb za ženu Efratu i ona *mu rodi* (*peperit ei*)

godini 2008. objavljena su dva izdanja (oba u mjesecu listopadu) – u jednom je Rupčićev Novi zavjet (ISBN 978-953-11-0423-4), a u drugomu Duda-Fučakov (ISBN 978-953-11-0425-8). U *Jeruzalemskoj Bibliji* (1994.-) i u tzv. *Ekumenskoj Bibliji* (1992.-) otpočetak je Duda-Fučakov Novi zavjet.

³⁶ Ovdje se hrvatski prijevod znatno razlikuje od prijevoda *Nove vulgate* pa uspoređivanje nije moguće.

Hura. ²⁰Hur *rodi* Urija, a Uri *rodi* Besalelu. ²¹Potom Hesron uze kćer Makira, oca Gileadova; uzeo ju je za ženu kad mu je bilo šezdeset godina i ona *mu rodi* (*perit ei*) Seguba. ²²Segub *rodi* Jaira, koji je imao dvadeset i tri grada u gileadskoj zemlji...

³³Jonatanovi *su sinovi bili* (*Ionathan genuit*): Pelet i Zaza...

³⁶Ataj *rodi* Natana, Natan *rodi* Zabada. ³⁷Zabad *rodi* Eflala, Eflal *rodi* Obeda; ³⁸Obed *rodi* Jehua, Jehu *rodi* Azarju, ³⁹Azarja *rodi* Helesa, Heles *rodi* Elasu; ⁴⁰Elasa *rodi* Sismaja, Sismaj *rodi* Šaluma, ⁴¹Šalum *rodi* Jekamju, Jekamja *rodi* Elišamu...

⁴⁴Šema *rodi* Rahama, oca Jorkoamova, a Rekem *rodi* Šamaja...«

Uglavnom je isti hrvatski prijevod i u ostalim rodoslovnim popisima u Prvoj knjizi ljetopisa (1 Ljet 4,2-17; 1 Ljet 5,30-40; 1 Ljet 9,38-43...), a prilično je različit u rodoslovnim popisima u Knjizi Postanka. Evo nekoliko primjera:

Post 4: »¹⁸Henoku *se rodio* (*Henoch genuit*) Irad, a *od* Irada *potekao* (*Irach genuit*) Mehujael; *od* Mehujaela *poteče* (*Maviael genuit*) Metušael, *od* Metušaela (*Mathusael genuit*) Lamek.«

Post 4: »²⁶Šetu *se rodi* (*natus est*) sin, komu on nadjenu ime Enoš.«

Post 5: »³Kad je Adamu bilo sto i trideset godina, *rodi mu se* sin njemu sličan, na njegovu sliku (*et genuit ad similitudinem et imaginem suam* [!]); nadjenu mu ime Šet.«

Post 10: »⁸*Od* Kuša *se rodio* (*Chus genuit*) Nimrod, koji je postao prvi velmoža na zemlji.«

Već ovaj letimičan pregled pokazuje neujednačenost i kolebanje u hrvatskom prijevodu. Sustavno istraživanje toga, ali i mnogih drugih sličnih pitanja imalo bi smisla jedino ako bi služilo za reviziju hrvatskog prijevoda, a to ovdje nije bio cilj.

Ekskurs 2: Ivan Ev. Šarić – razna popravljivanja i mnoga izdanja

Izvorna verzija Šarićeva prijevoda teksta kojim se bavimo u ovom radu promijenjena je u kasnijim izdanjima i trebalo je utvrditi tko je promjene unio i kada.

Glede izdanja, prevoditeljevo je zasigurno prvo izdanje (1941. –1942.), u njemu se ne spominje nijedno drugo ime. Poznato je da je Novi zavjet u drugom izdanju objavljen u Madridu 1953. godine i trebalo je provjeriti je li taj tekst promijenjen i je li uopće tko drugi sudjelovao, kao u svim ostalim izdanjima. Međutim, to izdanje nije bilo lako naći. Pretražio sam mnoge kataloge knjižnica u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini i ni u jednoj od njih nema ni-

jednog primjerka toga izdanja. To nije neočekivano jer se u Jugoslaviju nisu smjela unositi djela objavljena u inozemstvu, a još k tomu nadbiskup Šarić bio je politički proskribiran. To sam izdanje ipak našao³⁷ i, budući da je ono vrlo rijetko, precizno ću ga opisati. Ono je preslika trećeg sveska sarajevskog izdanja, osim što su dodani neki uvodni tekstovi na početku: na samom je početku preslika *Nadbiskupove uvodne riječi* pisane rukom, zatim *Predgovor k prvom izdanju* (= tekst sarajevskog izdanja osim što je naslov *Predgovor*) i *Predgovor izdavača* (na str. 3). Slijedi sve iz sarajevskog izdanja: (uvodni tekstovi) *Novi zavjet, Četiri evanđelja, Evanđelje po Mateju*. Dotle je sve u oba izdanja bez paginacije, a sam tekst Novog zavjeta u sarajevskom izdanju počinje na str. [11], a u madridskom na str. [15]. Svi uvodni tekstovi u madridskom izdanju imaju vlastiti slog, a sam tekst Novog zavjeta, kako je rečeno, preslikan je iz sarajevskog izdanja. Razlika je samo u živoj glavi zbog različite paginacije. Madridsko izdanje ukrašeno je s osam reprodukcija djela Ivana Meštrovića i jednom reprodukcijom minijature Julija Klovića.

Godine 1959. objavljeno je u Madridu, u jednom svesku i s jedinstvenom paginacijom, kao drugo popravljeno, a zapravo je prvo popravljeno, izdanje cijelog djela, s time da je za Novi zavjet naznačeno da je to treće popravljeno izdanje – treće stvarno jest, ali je prvo popravljeno. Izdanje je priredio Luka Brajnović, koji je od prevoditelja dobio vrlo velike ovlasti o načinu priređivanja. U *Pogovoru* je potanko opisao svoj postupak, a kasnije ćemo vidjeti zašto nam je taj opis važan. Evo kako je on opisao svoj posao:

»Nakon pune dvije godine neprestanoga rada i silne borbe s gotovo neslavivim materijalnim poteškoćama, brigama, žrtvama i prevarenim nadama, ali obdaren Božjom pomoći i potrebnim milostima, dovršio sam ovo djelo noseći neprekidno u srcu ljubav prema božanskoj Istini, sadržanoj u ovim svetim knjigama; ljubav prema dragom hrvatskom narodu, kojemu je ovo izdanje upućeno, i ljubav prema starcu Nadbiskupu, dru Ivanu Ev. Šariću, koji je s posebnom čežnjom čekao, da njegov prijevod Svetoga Pisma ugleda po drugi put svijetlo dana, prije negoli on zauvijek sklopi svoje umorne oči...

Neka mi bude oprošteno, što ovaj pogovor pišem u prvom licu. Nažalost, ne mogu upotrijebiti drugi način izražavanja, budući da sam od početka do kraja sam snosio svu težinu posla, počevši od priprave i modernizacije samoga

³⁷ Saznao sam da to izdanje ima Vatikanska knjižnica te da je jedan primjerak bio na prigodnoj izložbi u Splitu uz međunarodni znanstveni skup »Biblija knjiga Mediterana par excellence« u rujnu 2007. (autor izložbe i kataloga Tomislav Vuk). Naknadno sam se sjetio da bi primjerak mogla imati ostavština pok. fra Marka Japundžića, koji je dugo živio u Rimu, i doista ima.

prijeвода i bilježaka — na temelju prvoga izdanja ove verzije i drugih pomagala — pa do opetovanih korektura i preloma sloga. Tako dakle postupam u potpunom skladu s istinom i pravdom, a i zato, jer me je u tom smislu zamolio i sam autor ovoga prijevoda...

U ovom su času moje misli s posebnim žarom upućene prevodiocu ove Knjige nad knjigama, Njegovoj Preuzvišenosti Msgru. dru Ivanu Ev. Šariću, koji mi je ne samo povjerio rad na ovom izdanju, nego mi je ujedno velikodušno predao svoje autorsko pravo, te dao dopuštenu i potrebnu slobodu obzirom na prijevod, bilješke i opremu. Bdijući uz njegov bolesnički krevet u nezaboravnim noćima njegove boli, osamljenosti i patnje, imao sam prilike izvršiti dio rada i snažiti se njegovim molitvama, koje su često bile popraćene blagoslovom i suzama.«³⁸

Novi zavjet objavljen je još barem dva puta zasebno, a onda su zaredala mnoga potpuna »popravljen« izdanja, počevši od 2006. godine, koja se sva navode na kraju ovog ekskursa. Na svima se navodi progresivni broj popravljenog izdanja, tako je primjerice za izdanje iz 2014. godine navedeno da je 8. popravljeno izdanje. Izdavači se često ne obaziru na pravopisna pravila pa bi to, prema tom zapisu, značilo da je tekst osmi put popravljan, a to je posve nevjerovatno. Na izdanju iz 2019. godine ipak stoji samo da je popravljeno izdanje.

O tim popravljenim izdanjima saznao sam sasvim slučajno nešto što vrijedi zabilježiti. Jedan pažljiv čitatelj spomenuo mi je da je čitajući tekst izdanja iz 2014. godine bilježio zatipke i pogrješke te da ih je pojedinačno zabilježio više od 160 (te svoje bilješke datirao je na dan 15. travnja 2022.). Zanimalo me je o kakvim se pogrješkama radi i jesu li one jednake u svim izdanjima te sam ih na vlastitu molbu dobio na uvid. Dio toga materijala nasumce sam usporedio i odgonetnuo sam kako je nastao velik broj pogrješaka. Nerijetko je zamijenjena imenica jednoga roda imenicom drugoga roda (npr. pleće > plečka u 1 Sam 9,24), ali s novom imenicom nije usklađen njezin pridjev ili zamjenica koja se na nju odnosi. Katkad se htjelo jednu riječ zamijeniti drugom, no učinjeno je to tako da je nova riječ samo dodana postojećoj. Tako se npr. u 1 Mak 10,50 dobilo »Nastavio je upornu borbu boj...« (bilo je *boj* i dodano je još *borbu*). Ili je koji enklitički oblik premješten na drugo mjesto, a ostao je i na prvomu. U 2 Ljet 29,15 načinjena je dvostruka pogrješka. Izvorni tekst »...i onda se po zapovijedi kraljevoj dadoše na to...« ovako je prepravljen: »...i onda se, po kraljevoj zapovijedi, *dadoše* na...«.

³⁸ Nadbiskup Šarić preminuo je 16. srpnja 1960. godine, a u posljednje vrijeme života teško je bolovao, i čini se da je svu odgovornost za drugo izdanje svojega prijevoda prepustio Luki Brajnoviću.

Neizbježno se nameće pitanje kada su pogreške nastale. Nekoliko sam ih provjerio i pokazalo se da su prisutne u svim »popravljenim« izdanjima, što znači da su nastale u prvom popravljenom izdanju, godine 2006. U Predgovoru uz 2. popravljeno izdanje iz 2007. godine čita se da je prvo izdanje »raspačano u šest mjeseci« i da su »u ovom drugom popravljenom izdanju ispravljene... sve uočene pogreške«. To u najmanju ruku znači da ih je u prvom izdanju (2006.) bilo još više.

Važno je i pitanje na kojem su tekstu radili novi popravljajući: na izvornom Šarićevu ili na onom što ga je priredio Luka Brajnović. Po nekim naznakama zaključio sam da je to bio ovaj potonji, a dvojbu je otklonio Marko Alerić, koji u svojoj raspravi³⁹ to na više mjesta izriječno spominje. Alerić na str. 420-433 navodi, razvrstane po skupinama, »razlike koje je bilo potrebno prilagoditi današnjoj pravopisnoj normi«. Ima tu mnogo dvojbenoga, a i o cijelom se pothvatu može raspravljati. Ali to ostavimo za kraj, a sada pogledajmo neke primjere iz Alerićeve rasprave onako kako ih on navodi.

Str. 429: »Dativ: *u tebe ću održati Vazam* (Mt 26, 18) /*u tebi ću održati Vazam*/; *proslavi ti mene, Oče, u tebe samoga* (Iv 17, 5) /*proslavi ti mene, Oče, u tebi (sebi) samom*/.« – Šarićevo *u tebe* oba je puta ispravno (=kod tebe), a »popravljenost« *u tebi* nema smisla.

Mnoge pogreške koje je načinio Luka Brajnović pripisane su, makar i nehотиčno, Šariću. Na str. 427 Alerić navodi ove primjere:

»Zamjena glasova (n > m ... nj > lj, đ > dj...) *sa sobom* (Mt 15, 30) /*sa sobom*/; *ne smijen* (Rim 15,18) /*ne smijem*/. ...*među grmnjem* (Post 3, 8) /*među grmljem*/; *ne videše* (Post 9,23) /*ne vidješe*/. ...« – *Sobom* i *smijem* tiskarske su pogreške Brajnovićeva izdanja, Šarić ima ispravno: *sobom* i *smijem*. A pitanje je treba li ispravljati *grmnjem* u *grmljem*. HER za *grmen* navodi odrednicu *ekspr. jez. knjiž.*, a *grmenje* je *zb. im.* od toga. *Videše* je također (tiskarska) pogreška Brajnovićeva izdanja.

Na str. 426 nalazimo među ostalima ove primjere:

»Pisanje č/ć: *ne mečite* ruke (Post 37, 22) /*ne mečite*/; *ne zapečaćuj* (Otk 22,10) /*ne zapečaćuj*/; *vodići* (Mt 15,14) /*vodići*/. ...« – *Mečite* je tiskarska pogreška Brajnovićeva izdanja, Šarić ima ispravno *mečite*. I *zapečaćuj* je pogrešno Brajnovićevo ispravljanje, Šarić ima *zapečaćavaj*. *Vodići* je također Brajnovićeva pogreška, Šarić ima drugu riječ: *vođi*. Je li tu riječ trebalo mijenjati?

³⁹ Usp. Marko ALERIĆ, Jezik Šarićeva prijevoda Biblije i prilagodbe suvremenoj normi hrvatskoga standardnog jezika, u: *Crkva u svijetu* 45 (2010.) 4, 417-437. Zbog dinamike rasprave stranice citiranih mjesta navode se u tekstu.

»je > ije: *koji promjene* (Mt 6,16) / *koji promijene...*« – I tu je Brajnovićeva pogriješka, ali i veći zahvat: Šarićev tekst *Oni načine sebi mrk pogled on mijenja u: koji promjene izgled*, a popravljajući 2006. samo ispravljaju ono *promjene*.

»ije > je: *Bog zapovijedi* (Mt 1,28) / *Bog zapovjedi*; *vrijedniji* (Mt 6,26) / *vredniji* /... *prijevarom* (Post 27,35) / *prevarom* /...« – U Mt 1 nema r. 28 pa je taj primjer negdje drugdje. *Vrijedniji* je Brajnovićeva pogriješka, Šarić ima: *više vrijedni*.

»e > je, ije: *najlepšeg* (Post 41, 42) / *najljepšeg* / ... *prestupnik* (Rim 2, 25) / *prijestupnik* /...« – *Najlepšeg* je Brajnovićeva pogriješka, Šarić ima ispravno, a *prestupnik* je i danas pravilno (uz *prijestupnik*).

Str. 428: »Premetanje glasova: *vas narod* (Izl 18,14) / *sav narod* /...« – Šarić i tu ima ispravno: *sav narod*.

»Instrumental: ... *s pomoću* (Post 4,1) / *pomoću* /...« – Tu je *s pomoću* sasvim ispravno.

Str. 430: »Prijedlozi: *do u dvorište* (Mk 14,54) / *do dvorišta*; *do u treće nebo* (2 Kor 12,2) / *do trećeg neba*; ... *za na put* (Post 45,23) / *za put*; *do na rub* (Lk 4, 28; Dj 20,37) / *do ruba*; *objesi zavjesu za vrata* (Izl 40,28) / *objesi zavjesu iza vrata*; ... *ovaj huli na Boga* (Mt 9,4) / *ovaj huli Boga*; *ugledajte se na njihovu vjeru* (Heb 13,7) / *ugledajte se u njihovu vjeru* /... *koji se ne bi mogao sažaliti s naših teškoća* (Heb 4,15) / *koji se ne bi mogao sažaliti nad našim teškoćama* /...« – Sva su ta popravljivanja nepotrebna, a neka i pogriješna jer mijenjaju smisao, a na ono *s naših teškoća* treba se posebno osvrnuti (Šarić zapravo ima *slaboća*, a ne *teškoća*) – to je, istina, određeni arhaizam, no biblijski prijevodi ne zaziru od arhaizama, a osim toga ovdje je u pitanju i zadiranje u tuđi tekst. A koliko je to dopustivo – tomu ćemo se vratiti na kraju.

»Imenice: ... *nekvasan kruh*, *nekvadne kolače* (Izl 29,3) / *beskvasan kruh*, *beskvasne kolače*; ... *nevježa* (1 Kor 14,16; 14,23) / *neupućeni*; ... *umnoženje* (Mk 6,52) / *umnažanje*; *preljubočinci* (Lk 18,11) / *preljubnici* /...« – Nije jasno zašto ne valjaju riječi *nekvasan*, *nevježa*, *umnoženje*, *preljubočinci*...

»Glagoli: ... *posvadiše se* (Post 26,20) / *posvađaše se*; ... *poravnite njegove staze* (Mk 1,3) / *poravnajte njegove staze*; ... *svjetujem*, *svjetova* (Otk 3,18; Izl 18,24) / *savjetujem*, *savjetova* /...« – Zašto nije dobro: *posvadiše se*, *poravnite*, *svjetujem*, *svjetova*...?

Primjeri bi se mogli i dalje nizati, no to nije potrebno, cilj je već iz ovog vidljiv. A cilj nipošto nije bio kritika nečijeg rada, nego upozoriti na opasnost da se prevoditelju Šariću podmetne ono što nije njegovo. Ovako se uistinu ne zna što je čije. Biblija je i književno djelo, a biblijsko prevođenje prema tome i književno prevođenje. Stoga bi svi koji bi zadirali u tuđi prijevod morali biti vrlo oprezni. O ovom popravljivanju dosad su, koliko mi je poznano, pisali

uglavnom sudionici u tom projektu.⁴⁰ A rezultat bi kritički i objektivno mogli ocijeniti samo neutralni istraživači. Hoće li takvih biti?

U ovom ekskursu zašlo se i šire nego su iziskivale potrebe našega rada. To međutim nije bilo uzaludno jer su bolje došle do izražaja neke činjenice: to da je Šarićev prijevod privukao vrlo veliku pozornost i prilikom prvog objavljivanja⁴¹ i prilikom najnovijeg popravljivanja, što potvrđuju i mnoga izdanja; zatim da je njegov prijevod tri puta popravljan, ali da ne znamo unaprijed kada je koja preinaka unesena.

A sada evo svih pregledanih izdanja:

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Svezak III.: Novi zavjet. Iz izvornoga teksta preveo dr. Ivan Evanđelist Šarić nadbiskup vrhbosanski, Sarajevo, 1942.

Sveto pismo. Novi zavjet. Preveo i bilješke priredio Dr. Ivan Evanđelist Šarić nadbiskup vrhbosanski, Madrid, 1953., Croatia Academica Catholica.

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. [Hrvatski prijevod na temelju hebrejskog i grčkog izvornika] preveo Dr. Ivan Ev. Šarić nadbiskup vrhbosanski, drugo popravljeno izdanje [treće popravljeno izdanje Novog zavjeta], Madrid, 1959., Osvit.

Sveto Pismo Novoga zavjeta. [Preveo I. E. Š.] Zagreb, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1966.

Sveto Pismo Novoga Zavjeta. Preveo Ivan Ev. Šarić. 4. izd., Salzburg, Naklada Caritas Croata, 1966.

Sveto Pismo Novoga Zavjeta. Preveo Ivan Ev. Šarić. 5. izd., Oberndorf, Oberndorf Druckerei, 1967.

Biblija. Stari i Novi zavjet. Iz izvornoga teksta prevedeno prvom polovinom dvadesetog stoljeća. Ponovni pregled, izmjene i dopune god. 1998. pomoću hebrejskog, grčkog i engleskoga teksta [bez sedam deuterokanonskih knjiga SZ-a]. Raspored poglavlja i redaka po uzoru najpriznatijih prijevoda Biblije u svijetu. [Preveo Dr. Ivan Ev. Šarić. Revizija-ponovni pregled izmjene i dopune George Đuro Martinjak]. [S. I.], Croatian/Bosnian Bible Outreach Ministry.

⁴⁰ Marko ALERIĆ, Jezik Šarićeva prijevoda Biblije i prilagodbe suvremenoj normi hrvatskoga standardnog jezika; Karlo VIŠATICKI, Šarićev prijevod Svetog pisma i njegova izdanja, u: *Obnovljeni život*, 62 (2007.) 3, 333-344 i *Obnovljeni život*, 62 (2007.) 4, 477-490; Karlo VIŠATICKI, Prijevod Knjige proroka Amosa u Šarićevu sarajevskom i madridskom izdanju, u: *Bogoslovska smotra*, 76 (2006.) 4, 831-880. Mato ZOVKIĆ, Šarićeva Biblija iz 2006. godine, u: Marijan VUGDELIJA (ur.), *Biblija – knjiga Mediterana par excellence*. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 24. do 26. rujna 2007. u Splitu, Split, 2010., 457-470, posebno 464-467.

⁴¹ Ocjene pozitivne i negativne prikupio je tekst: Karlo VIŠATICKI, Predložak Šarićeva prijevoda Svetoga pisma, u: *Crkva u svijetu*, 41 (2006.) 3, 275-324.

Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Ivan Ev. Šarić. 1. popravljeno izd., Zagreb, Hrvatsko biblijsko društvo i Glas Koncila; Sarajevo, Vrhbosanska nadbiskupija, 2006.

Sveto pismo Novoga zavjeta. Preveo Ivan Evandelist Šarić. 4. popravljeno izdanje, Zagreb, Hrvatsko biblijsko društvo i Večernji list; [Sarajevo], Vrhbosanska nadbiskupija, 2006.

Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Ivan Ev. Šarić. 2. popravljeno izd., Zagreb, Hrvatsko biblijsko društvo i Glas Koncila; Sarajevo, Vrhbosanska nadbiskupija, 2007.

Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Ivan Ev. Šarić. 5. popravljeno izd., Sarajevo, Vrhbosanska nadbiskupija; Zagreb, Hrvatsko biblijsko društvo i Teovizija, 2010.

Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Ivan Ev. Šarić. 6. popravljeno izdanje, Zagreb, Hrvatsko biblijsko društvo i Naklada sv. Antuna; Sarajevo, Vrhbosanska nadbiskupija; Split, Verbum; Tomislavgrad, Naša ognjišta, 2011. ([s. l. : s. n.])

Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Ivan Ev. Šarić. 8. popravljeno izdanje, Zagreb, Hrvatsko biblijsko društvo; Sarajevo, Vrhbosanska nadbiskupija; Split, Verbum, 2014.

Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Ivan Ev. Šarić. Popravljeno izdanje, Zagreb, Hrvatsko biblijsko društvo; Sarajevo, Vrhbosanska nadbiskupija; Split, Verbum; Tomislavgrad, Naša ognjišta, 2019.

Kako se vidi, u sedam navedenih »popravljenih« izdanja (2006. – 2019.) sudjelovalo je sedam izdavača: Glas Koncila (2), Hrvatsko biblijsko društvo (7), Naša ognjišta (2), Teovizija (1), Večernji list (1), Verbum (3) i Vrhbosanska nadbiskupija (7).

Zaključna razmišljanja

Tekst Isusova rodoslovlja iz Matejeva evanđelja u sadašnjoj liturgiji ne zauzima istaknuto mjesto. Mnogi ga se sjećaju u prvom redu vezanog uz blagdan Rođenja Blažene Djevice Marije 8. rujna, no na taj je dan, nažalost, predviđena i mogućnost kraće verzije u kojoj se taj tekst izostavlja. Isti je slučaj s misom božićnog bdijenja i sa spomenom Presvetog imena Isusova 3. siječnja, za koji je taj tekst predložen kao vlastito čitanje, ali je sam spomen ostavljen na volju pa stoga i taj tekst može izostati. Tekst Mt 1,1-17 obvezan je jedino u misi 17. prosinca, dakle prvog dana završnice došašća.

Glede pitanja koje se u ovom radu razmatra, iz navedenih tekstova proizlazi da je prevoditelj Svetog pisma Bonaventura Duda (br. 20) prvi promijenio tradicionalni prijevod, a to je nastavio i u svim sljedećim izdanjima, zajedno s Jerkom Fućakom (br. 21). Profesor Duda je dobio mandat da priredi biblijska čitanja za liturgiju obnovljenu nakon Drugoga vatikanskog koncila: prva izdanja obnovljenog lektionara bila su 1969. – 1971. S njim je, i na tom projektu, radio njegov redovnički subrat Jerko Fućak, a za sva nova izdanja lektionara služi njihovo deveto, revidirano izdanje Novoga zavjeta iz 1985. godine.

Dudi i Fućaku u promjeni dotadašnjeg prijevoda prvi se pridružio Ivan Vrtarić (br. 26) te zatim, što je sasvim očekivano, »suvremeni hrvatski prijevod« (br. 27).

Možda će netko upitati zašto je toliko važna jedna riječ i zašto joj se posvećuje tolika pozornost. Riječ je važna jer je ključna riječ u rodoslovlju. Rodoslovlja zauzimaju istaknuto mjesto u Svetom pismu, a jedno među njima opet zauzima sasvim posebno mjesto, a to je upravo ono koje smo tematizirali, rodoslovlje Isusa Krista.⁴²

Drugi vatikanski koncil na više mjesta spominje pojam, koji je relativno nov, a to je *povijest spasenja*. Pod njim razumijeva niz Božjih zahvata u ljudsku povijest, uključujući i one, na kraju vremena, u Isusu Kristu. Za razliku od ljudske povijesti, Sveto pismo se ne zaustavlja na događajima tako da precizno opiše kako su se oni dogodili, nego tumači njihovo duhovno značenje. Tako ni rodoslovlje Isusa Krista nije povijesna rekonstrukcija njegova dolaska u našu povijest, nego je njime naglašeno teološko tumačenje. Tomu služi i izbor imena koja se u rodoslovlju spominju. Evo cijeloga teksta toga rodoslovlja (Mt 1,1-17; prijevod Duda–Fućak):

»Rodoslovlje Isusa Krista, sina Davidova, sina Abrahamova. ²Abrahamu se rodi Izak. Izaku se rodi Jakov. Jakovu se rodi Juda i njegova braća. ³Judi Tamara rodi Peresa i Zeraha. Peresu se rodi Hesron. Hesronu se rodi Ram. ⁴Ramu se rodi Aminadab. Aminadabu se rodi Nahšon. Nahšonu se rodi Salma. ⁵Salmi Rahaba rodi Boaza. Boazu Ruta rodi Obeda. Obedu se rodi Jišaj. ⁶Jišaju se rodi David kralj.

⁴² Usp. Stipe JURIĆ, *Rodoslovlje Isusa Krista. Ljudsko podrijetlo Isusa Krista prema Mt 1,1-17*, Split, 1996. Autor u prvom dijelu govori o nastanku i važnosti izvanbiblijskih i biblijskih rodoslovlja, a u drugom i trećem dijelu potanko raščlanjuje Isusovo rodoslovlje u Matejevu evanđelju i razlaže njegovo teološko tumačenje. Također usp. Anto POPOVIĆ, *Isus i Abraham u kontekstu Lukine genealogije (Lk 3, 23-38)*, u: *Bogoslovska smotra*, 76 (2006.) 3, 551-572.

Davidu bivša žena Urijina rodi Salomona. ⁷Salomonu se rodi Roboam. Roboamu se rodi Abija. Abiji se rodi Asa. ⁸Asi se rodi Jozafat. Jozafatu se rodi Joram. Joram se rodi Ahazja. ⁹Ahazji se rodi Jotam. Jotamu se rodi Ahaz. Ahazu se rodi Ezekija. ¹⁰Ezekiji se rodi Manaše. Manašeu se rodi Amon. Amonu se rodi Jošija. ¹¹Jošiji se rodi Jehonija i njegova braća u vrijeme progonstva u Babilon.

¹²Poslije progonstva u Babilon Jehoniji se rodi Šealtiel. Šealtielu se rodi Zerubabel. ¹³Zerubabelu se rodi Abiud. Abiudu se rodi Elijakim. Elijakimu se rodi Azor. ¹⁴Azoru se rodi Sadok. Sadoku se rodi Akim. Akimu se rodi Elijud. ¹⁵Elijudu se rodi Eleazar. Eleazaru se rodi Matan. Matanu se rodi Jakov. ¹⁶Jakovu se rodi Josip, muž Marije, od koje se rodio Isus koji se zove Krist.

¹⁷U svemu dakle: od Abrahama do Davida četrnaest naraštaja; od Davida do progonstva u Babilon četrnaest naraštaja; poslije progonstva u Babilon do Krista četrnaest naraštaja.«

Rodoslovlje se računalo po muškoj lozi pa i ovdje ide niz od Abrahama preko Davida do Josipa: Abraham rodi..., Izak rodi... Jakov rodi, i tako sve do Josipa. Kod Josipa se prekida kontinuitet, ne govori se više o rađanju, nego »o posve novomu početku u kojemu se sam Bog upliće i daruje novo rođenje koje više ne dolazi od ljudskoga 'začeca'«⁴³: Jakov rodi Josipa, muža Marije od koje se rodio Isus. Marija je tada bila samo zaručena s Josipom, ali prema važećem židovskom pravu zaručke su već utemeljivale zakonito povezivanje budućih bračnih drugova, tako da se Marija mogla zvati Josipovom ženom iako se još nije dogodio sam čin odvođenja kući, kojim se utemeljivala bračna zajednica. Kao zaručnica nastavila je živjeti u roditeljskoj kući. Nakon godinu dana uslijedilo bi njezino odvođenje u zaručnikovu kuću i sklapanje braka.⁴⁴

U razmatranju o predmetnom tekstu i njegovu prevođenju rečeno je da se od 10./11. st. (*Assemaniev evanđelistar*) (br. 1) pa do god. 1962. (br. 20) prevodilo *Abraham rodi..., Izak rodi...* Tek u novije vrijeme ponetko bi to drukčije izrekao: *Abraham je imao sina Izaka* (br. 20; ili samo: *Abraham je imao Izaka* [br. 18, popravljajući Šarića]), *Abrahamu se rodi Izak* (br. 21), *Od Abrahama se rodio Izak* (br. 26), *Abraham je bio Izakov otac* (br. 27).⁴⁵

Što reći o tim novim prevođenjima? Najprije valja spomenuti da grčki i latinski jezik imaju dva bliska glagola: *gennáô* (lat. *gigno*) i *tiktô* (lat. *pario*). Hrvatski prevoditelj otačkih tekstova Marijan Mandac ovako tumači te grčke glagole: »Po sebi *gennáô* može se odnositi na muškarca i ženu, ali se redovito i

⁴³ Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Djetinjstvo Isusovo*, Split, 2012., 133.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 48.

⁴⁵ Varijante u r. 16 nemaju sadržajne vrijednosti pa ih ostavljamo po strani.

skoro isključivo pripisuje mužu. Za ženu se rabi *tiktô* koji znači ‘donijeti na svijet’ i ‘roditi’. Glagol *genmâô* prvenstveno izražava ‘dati život’, ‘sazdati’ i ‘stvoriti’. Po drevnome i posvuda raširenom poimanju život ‘daje’ muž. Muževo sjeme je vratak života. Žena nema udjela u životnoj klici. Ona samo omogućuje da se u njezinome krilu život koji je u nju položen razvija i osposobi za obitavanje na zemlji. Muž ‘začinje’ (*genmâô*), a žena ‘rađa’ (*tiktô*).⁴⁶

I drugi romanski jezici imaju po dva slična glagola (prvi uzimam iz rodoslovlja po Mateju, a drugi iz Lk 1, 57⁴⁷) – francuski: *engendrer*⁴⁸ i *enfanter*⁴⁹; talijanski: *generare*⁵⁰ i *partorire*⁵¹. I njemački jezik ima dva različita glagola: *zeugen*⁵² i *gebären*⁵³. Slavenski pak jezici, pa tako i hrvatski, nemaju takva dva glagola pa je to zacijelo potaknulo neke da onaj prvi glagol prevedu drukčije. A naše je pitanje: Je li to bilo potrebno?

S jezičnoga stajališta nije bilo potrebno. Hrvatski jezik, kao što je rečeno, nema dva različita glagola kojima bi se razlikovalo kada je riječ o mužu a kada o ženi, no taj jedan glagol može se sasvim dobro uporabiti u stilski obilježenu značenju za muža. Glede sadržaja i snage izričaja, oni se s promijenjenim prijevodima u različitoj mjeri oslabljuju. U rodoslovlju su imena važna, a ona su u ovom konkretnom primjeru izabrana po posebnom ključu, i još k tomu, ta su imena subjekt radnje. Zato nije isto reći, primjerice, *Abraham rodi Izaka* i *Abrahamu se rodi Izak*. U ovom potonjem slučaju subjekt je Izak, a ne Abraham. Sadržajna i izražajna snaga još više se gubi ako se kaže *Abraham je bio Izakov otac*. Oslabljuje se još nešto što u ovom primjeru ima i teološko značenje: kontrast između ljudskog djela i Božjeg djela. Od Abrahama do Josipa ljudsko je

⁴⁶ Sveti AMBROZIJE, *Otajstva i tajne*. Preveo, napisao uvod i bilješke Marijan Mandac, Makarska, 1986., 49.

⁴⁷ *Elizabeti se, međutim, navršilo vrijeme da rodi. I porodi sina.* – Ovdje je obrnut slučaj: za jedan grčki glagol rabe se dva hrvatska. Zanimljivo bi bilo vidjeti i ovaj primjer u različitim hrvatskim prijevodima, ali to neka ostane za neku drugu zgodu (vidi ipak bilješku br. 6).

⁴⁸ *engendrer* 1. Donner la vie à (un enfant), en parlant d’un homme ou des parents (*Le nouveau Petit Robert*, 2007).

⁴⁹ *enfanter* 1. Mettre au monde (un enfant). (*Le nouveau Petit Robert*, 2007).

⁵⁰ *generare* 1. far nascere, dare vita a un individuo della stessa specie; per estens., dar vita in genere: *Isacco generò Giacobbe...* (*Dizionario Garzanti della lingua italiana*, 1980).

⁵¹ *partorire* 1. dare alla luce: dare alla luce un figlio (usp. *Dizionario Garzanti della lingua italiana*, 1980).

⁵² *zeugen*² *erzeugen* (Kind) (Gerhard WAHRIG, *Deutsches Wörterbuch*, 1997). U njemačkom je jeziku, čini se, slično kao u hrvatskom. ‘Tradicionalni’ prijevod ima: »Abraham zeugte den Isaak«, a noviji prijevod, prijevod za liturgiju (*Die Bibel. Altes und Neues Testament. Einheitsübersetzung*, herausgegeben im Auftrag der Bischöfe Deutschlands..., Herder, 1996), ima: »Abraham war der Vater von Isaak«.

⁵³ *gebären zur Welt bringen* (Gerhard WAHRIG, *Deutsches Wörterbuch*, 1997).

djelo: *Abraham rodi... Izak rodi...*, a s Josipom to prestaje, za nj se kaže samo da je muž Marije od koje se rodio Isus.

Današnji liturgijski prijevod (Duda–Fućak, br. 21) već je u liturgiji pedesetak godina i teško bi ga bilo vratiti na stariji, »tradicionalni« prijevod. Sve ako bismo rekli da i nije sasvim prikladan, on je u svakom slučaju mnogo manje neprikladan od drugih ovdje spomenutih novih prijevoda. Mislim da bi se iz svega rečenoga moglo zaključiti barem da bi prije svake promjene u prevođenju ključnih pojmova trebalo pojmovnik dobro proučiti i sve pozorno odvagnuti.

Na kraju jedan prijedlog. Tijekom ovoga rada pokazalo se da su originalna izdanja nekih hrvatskih prijevoda Svetog pisma vrlo teško dostupna. Mislim ponajprije na Katančića, Škarića i Šarića, a onda i Kašića. »Popravljeni« izdanja nikako ne mogu nadomjestiti originalna. U novije vrijeme sve više se šire digitalizirana izdanja koja nastaju skeniranjem u sustavnim projektima (Google, Gutenberg), planom digitalizacije starih i rijetkih knjiga pojedinih ustanova (NSK u Zagrebu, HAZU, Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale di Roma, Österreichische Nationalbibliothek) pa je iznenađujuće kako to već nije učinjeno sustavno sa starim hrvatskim sveto-pisamskim prijevodima i lekcionarima koje je još prije pola stoljeća popisao Jerko Fućak.⁵⁴ Ili je i to pokazatelj naše privrženosti predaji?

⁵⁴ Usp. Jerko FUĆAK, *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Zagreb, 1975.

Riassunto

**ABRAMO GENERÒ ISACCO, ISACCO GENERÒ GIACOBBE... UNA
ESITAZIONE NELLA TRADUZIONE LITURGICA CROATA**

Petar BAŠIĆ

Svetog Izidora 5, HR – 10020 Zagreb
basicp11@gmail.com

Nella genealogia di Gesù Cristo secondo Mateo (Mt 1,1-17) si legge: «Abramo generò Isacco, Isacco generò Giacobbe» [...]. Nelle lingue greca e latina esistono due verbi affini, uno che si riferisce a una persona femminile (tikô, pario) e uno che si riferisce prevalentemente ad una persona maschile (gennâo, gigno). Nelle lingue slave dal secolo X fino ad oggi si usa un solo verbo: roditi. Uno dei dizionari della lingua croata lo chiarisce: «Quando il verbo ‘roditi’ si riferisce ad una persona maschile, si usa nel senso retorico, di voce dotta, biblico.» Recentemente però alcuni nella traduzione croata evitano il verbo ‘roditi’ in questo senso e traducono in modo descrittivo, per esempio, «ad Abramo nacque Isacco...» In questo modo si indeboliscono l’espressione biblica e il contrasto tra l’azione dell’uomo e l’azione di Dio. Fino a Giuseppe nel testo biblico il soggetto è l’uomo, poi con Giuseppe il dire si cambia: Giacobbe generò Giuseppe, lo sposo di Maria, dalla quale è nato Gesù, chiamato Cristo.

Le parole chiavi: la genealogia di Gesù Cristo, il verbo croato «roditi», traduzioni croate della sacra Scrittura.

